

Ljiljana Gavrilović

*Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Srbija
fifana@gmail.com*

Ivan Đorđević

*Etnografski institut SANU, Beograd, Srbija
ivan.djordjevic@ei.sanu.ac.rs*

Sjenički sir kao nematerijalno kulturno nasleđe: Antropološki pristup problemu*

Apstrakt: U radu se raspravlja o tradicionalnim tehnologijama kao nematerijalnom kulturnom nasleđu i iznosi se etnografija koja je rezultat rada na projektu pripreme dokumentacije za predlog upisa tehnologije proizvodnje sjeničkog sira u nacionalnu Listu nematerijalnih kulturnih dobara. U okviru toga razmotrena je tradicionalna tehnologija proizvodnje sjeničkog sira, kao i nastojanja lokalnih aktera da tu tehnologiju zaštite i sačuvaju. Zatim sledi analiza građe prikupljene u razgovorima s ispitanicima, pripadnicima lokalne zajednice – od samih proizvođača, pa do pojedinaca koji zauzimaju različite upravljačke pozicije. U ovom segmentu fokus je stavljen na svest i spoznaju koju sami lokalni akteri imaju o značaju proizvoda koji nastoje da zaštite i, kako oni sami kažu, „brendiraju“, ali pre svega na probleme sa kojima se suočavaju u tom procesu. Na kraju, analizirane su potencijalne mogućnosti realizacije projekta izrade aplikacije na osnovu koje bi sjenički sir bio upisan na Nacionalnu listu nematerijalnog kulturnog nasleđa. U tom segmentu, fokus je stavljen na delovanje menadžmenta lokalne zajednice, kao i mogućnosti profesionalnih antropologa da pomognu u realizaciji tog procesa.

Ključne reči: nematerijalno kulturno nasleđe, tradicionalne tehnologije, sjenički sir, Sjeničko-peštarska visoravan

Uvod

Tokom poslednjih nekoliko godina u stručnoj literaturi na srpskom jeziku pojavio se čitav niz tekstova koji se naizgled – sudeći po naslovima zbornika radova i samih tekstova (vidi npr. zbornik radova: Todorović 2012, iako on nikako nije jedini) – bave pitanjima i problemima nematerijalnog kulturnog na-

* Tekst je rezultat rada na projektu br. 177026, *Kulturno nasleđe i identitet*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

sleđa. No, ako se pažljivo pogleda, ti se tekstovi bave najširim mogućim spektrom tradicija (starih i novih), a ne nematerijalnim kulturnim nasleđem u užem smislu reči, odnosno kategorijom nasleđa definisanom UNESKOVom Konvencijom o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasleđa i (eventualnim, mogućim, neophodnim) nacionalnim zakonima proizašlim iz Konvencije.¹ To, naravno, nije čudno, jer su autori tih tekstova po pravilu etnolozi/antropolozi, lingvisti i/ili etnomuzikolozi – dakle, stručnjaci obrazovani u disciplinama koje se od svog nastanka bave nematerijalnim aspektima tradicije. Upravo zbog toga oni dosledno previđaju činjenicu da je “nematerijalno kulturno nasleđe” (u smislu nasleđa koje smo obavezni da štitimo/čuvamo/održavamo) jedino ono što je *proglašeno* “nematerijalnim kulturnim nasleđem” i nalazi se na odgovarajućim nacionalnim i/ili meta/inter-nacionalnim listama – dakle ono što je *odabrano* i *javno označeno* kao nematerijalno nasleđe vredno/dostojno čuvanja i održavanja. Tako se, s jedne strane, nematerijalno kulturno nasleđe našlo u potpuno istoj situaciji kao i ostale kategorije nasleđa (materijalno, prirodno, itd.)² koje su izdvojene iz ukupnih ostataka prošlosti i dat im je poseban status, i u odnosu na prošlost i u odnosu na sadašnjost, a s druge strane – nastala je ozbiljna zbrka u percipiranju ove vrste nasleđa, jer ni javnost a ni veliki broj stručnjaka iz disciplina koje se (po svojoj tradiciji) bave tradicijom, ne razdvajaju definisano/proglašeno nematerijalno kulturno nasleđe od ukupne tradicije, ili bar njenog nematerijalnog aspekta.

Još na samom početku uspostavljanja koncepta nematerijalnog kulturnog nasleđa, pre proglašenja UNESCOve Konvencije o njegovoj zaštiti (ali posle usvajanja *Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity 2001* i upisivanja prvih “tradicionalnih kulturnih izraza” na *World Heritage List* po toj osnovi), antropolozi su postavljali pitanja – ona ista koja su sami sebi postavljali decenijama, od kojih je nesumnjivo najvažnije: da li je

¹ Srbija još uvek nije uskladila svoje zakonodavstvo sa Konvencijom koja je ratifikovana 2010. godine. Na snazi je i dalje Zakon o zaštiti kulturnih dobara iz 1994. godine, dakle iz vremena kada nematerijalno nasleđe još uvek nije bilo prepoznato kao posebna kategorija kulturnog nasleđa. Proglašavanje elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa i njihovo upisivanje na nacionalnu listu, kao i predlaganje za upis na UNESCOvu listu, i dalje se radi isključivo direktnom primenom Konvencije.

Naravno, postoje i autori koji su nematerijalno kulturno nasleđe u svojim radovima tretirali u skladu s njegovom definicijom. Vidi npr: Gavrilović 2011, Žikić 2011, Milenković 2014, Lukić-Krstanović 2015, kao i prvi i, (na žalost) za sada jedini broj časopisa *Nematerijalno kulturno nasleđe* 2011.

² Ključna pitanja u vezi s nematerijalnim kulturnim nasleđem, od trenutka uspostavljanja ove kategorije, postala su ista kao i za celokupno zaštićeno nasleđe: ko, zbog čega i na koji način vrši odabire pojedinačnih elemenata iz ukupne “nematerijalne” tradicije, ko ih proglašava i kako se planira čuvanje/održavanje, odnosno menadžment elemenata kulture odabranih i proglašanih za nematerijalno kulturno nasleđe.

moгуće “čuvati” nešto što je davno izgubilo svoju funkciju unutar društvenog sistema (cf. Henri J. M. Claessen, Comment in: Nas 2002, 144), ali i koji su razlozi za utvrđivanje “izvrsnosti” i načini na koji se to radi, uključujući prethodno pitanje “da li postoji globalni standard izvrsnosti?”³ (Laurie J. Sears, Comment in: Nas 2002, 147). Iako bi “izvrsnost” ovih remek-dela trebalo da bude globalnog karaktera, izbor predloga je prepušten nacionalnim državama, na osnovu čega UNESCO odlučuje šta je od predloga *dovoljno vredno* da se nađe na listi. Na osnovu ove procedure sledi da tokom procesa izbora postoje najmanje dva filtriranja predloga: prvo na nivou nacionalnih viđenja/procena “kvaliteta” elemenata usmenog i nematerijalnog nasleđa, i drugo, UNESCOvo, koje bi trebalo da bude “reprezent globalnog konsenzusa o tome šta je prikladno pamtiti” (isto).

Danas je već potpuno poznato (bar u stručnim krugovima, iako ne i u javnom diskursu) da se “kulturno nasleđe (...) ne tiče samo prošlosti – iako se tiče i nje – ono se takođe ne odnosi samo na materijalne stvari – iako se odnosi i na njih: nasleđe je proces angažovanja, čin komunikacije i čin donošenja značenja u sadašnjosti i za nju” (Smith 2006, 1). Ukupno nasleđe (kulturno, prirodno, industrijsko, materijalno, nematerijalno ili bilo-kakvo-drugo) nisu stvari, ponašanja ili verovanja pretekla iz prošlosti do danas sama po sebi – to su priče koje, na osnovu njih, pričamo *sami sebi* i, istovremeno drugima, *sami o sebi*. Shodno UNESCOvim dokumentima koji definišu različite kategorije nasleđa, to bi trebalo da budu pre svega priče lokalnih zajednica kojima bi nasleđe trebalo da bude osnov i slika onoga *što one jesu* ili što bi *želele da budu* u sadašnjosti, a na osnovu kojih se kreiraju različiti grupni identiteti, ili pak priče sveukupnog čovečanstva o šarenilu i (visokim?) dometima kultura širom sveta i vremena. U praksi su, međutim, viđenja pojedinaca, lokalnih zajednica ili, amorfno shvaćenog, ukupnog čovečanstva, značajno manje važna od onih koje teže da ispričaju države i/ili metanacionalna birokratija. Prvi mogu da funkcionišu jedino ako i ta dva “viša” nivoa uspevaju da upišu u nasleđe i svoju priču, s tim što – naravno – nije obavezno da priče budu iste, kao što najčešće i nisu.

Nasleđe je uvek diskurzivno i, kako kaže Bender (2002, 104), ono jasno pripada “zapadnom” diskursu, što ga locira ne samo geografski, nego objašnjava i istorijski izvor njegove moći koji pripada “post-prosvetiteljskom, ekspanzionističkom, kapitalističkom svetu”. To dalje znači da se načini njegovog definisanja, shvatanja i upotrebe menjaju u skladu s promenama diskursa, pre svega s promenama kapitalizma.⁴ Istovremeno, to je elitistički diskurs, koji bira/izdvaja *neke* predmete/objekte/predele/znanja/verovanja iz *nekih* kultura – u potpunosti

³ Koji onda otvara pitanje standardizacije (ko, kada, zašto i na osnovu čega uspostavlja ono što se smatra globalnim standardom), a time i čitav niz daljih problema koji postoje u odnosu globalno-lokalno.

⁴ Post-prosvetiteljski i ekspanzionistički aspekt diskursa se nisu bitnije menjali od uspostavljanja koncepta nasleđa, iako su se neki njihovi pojavni oblici delimično promenili.

u skladu sa zapadnim – kao-globalnim pogledom na svet – i daje im veću vrednost nego svim ostalim predmetima/objekatima/predelima/znanjima/verovanjima iz tih ili nekih drugih kultura. Način izbora elemenata nasleđa koji će biti čuvani/štićeni i odnos prema onima koji već jesu zaštićeni menja se – u skladu sa vrednostima koje im se pripisuju, vrednostima koje su ugrađene u diskurs. Tako se dogodilo da je, kada je kapital zauzeo poziciju moći na nivou država i meta-nacionalne birokratije, tokom poslednjeg, neoliberalnog perioda razvoja kapitalizma, u procese zaštite nasleđa – umesto priča njegovih “nosilaca” – počela da se upisuje priča kapitala.

Kako je istovremeno, proces globalizacije učinio kulturu – kojom su se sve do poslednje decenije 20. veka bavili samo antropolozi i oni kojima je zaštita kulturnog nasleđa profesija – važnim resursom kojim se “upravlja, koji se konzervira, razvija i u koji se ulaže da bi se smanjio socijalni konflikt, podstakao ekonomski razvoj i zaštitio biodiverzitet” (Coombe 2005, 36), tako je i zašćenno/očuvano kulturno nasleđe počelo sve češće da se posmatra kao ekonomski/privredni resurs, što podrazumeva najrazličitije načine njegove upotrebe. Time je sam proces zaštite iz (pretpostavljeno, ali i različitim međunarodnim i državnim pravnim propisima jasno definisano) neprofitne delatnosti, preoblikovan u izrazito komercijalizovanu aktivnost koja je promenila osnovnu ideju i čuvanja i upotrebe nasleđa,⁵ te je ukupno nasleđe postalo

“profitabilan i moćan instrument (...) u postizanju kompetitivne prednosti u svetu obeleženom globalizacijom. Nove (...) politike, strukturirane neoliberalizmom, (...) zahtevaju upotrebu kulturnog nasleđa kao alata koji daje odgovor na brzu promenu društveno-ekonomskih uslova novog ekonomskog poretka” (Gunay 2008, 1).⁶

Generalno gledano, čini mi se da je Ana-Marija Vukušić najpreciznije sažela probleme koji proizlaze ne toliko iz samog UNESCOvog koncepta zaštite nematerijalnog nasleđa (iako i iz njega), nego više iz primene tog koncepta u praksi zasnovanoj na listama zaštićenih elemenata:

“osim što podrazumijevaju dekontekstualizaciju kulture od, primjerice, društvenih odnosa u kojima se ona u stvarnosti javlja, to jest njezinu rekontekstualizaciju kroz prilagodbe usustavljenom načinu predstavljanja, liste su i sustav utemeljen na isključivosti; od njih je neodvojiva predodžba da su kulturna dobra koja se nalaze na njima bolja ili vrednija od onih koja tamo nisu te, slijedom toga, podrazumijevaju hijerarhizaciju i kompetitivnost na različiti-

⁵ Nematerijalno nasleđe, koje je kao posebna kategorija izdvojeno početkom ovog veka, posebno se dobro uklapilo u neoliberalni koncept sveta, jer se u njegovo održavanje ulaže znatno manje novca nego u zaštitu materijalnih objekata, pa je i margina profita znatno veća.

⁶ On govori na primeru gradova, ali se to može shvatiti i primeniti znatno šire.

tim razinama (države, zajednice); one transformiraju odnos ljudi prema onome što rade (kultura); ujedno su i sredstvo za postizanje ciljeva koji s kulturom primarno nisu povezani (primjerice promocija nacionalnog identiteta i iskorištivost u turizmu), uslijed čega kultura postaje „resurs“. Neželjeni učinci implementacije konvencije i njezinih listi možda su ipak najprepoznatljiviji u kontekstu problema koji proizlaze iz naglaska koji taj dokument stavlja na pojam zajednice, i kreću se, među ostalim, od pitanja uloge države u definiranju zajednice i baštine, zatim pripadnosti nekog pojedinca zajednici na temelju odanosti baštini, homogenizacije raznolikosti pripadanja zajednici; reprezentacije odnosno zastupanja zajednice u procesima donošenja odluka; igara moći (političke, ekonomske) unutar i između različitih zajednica, odnosa većinskih i manjinskih zajednica i tome slično, a sve se to slijeva u problem vlasništva nad kulturom, odnosno prava na upravljanje baštinom ovjerenom od UNESCO-a. To je, dakako, u potpunom nesuglasju s (deklarativnim) zalaganjem konvencije da posredstvom promocije i očuvanja nematerijalne kulturne baštine osigura i olakša suradnju, dijalog, poštivanje, razumijevanje i zbližavanje ljudi iz različitih dijelova svijeta” (Vukušić 2016).

No, ipak, postoje slučajevi u kojima veliki deo navedenih problema može biti izbegnut (ili bar ublažen), a neki od njih se, stavljanjem u drugi kontekst, iz slabosti mogu pretvoriti u snagu, ili bar prednost u odnosu na postojeće stanje. Jedan od takvih je i projekat o kome se govori u ovom radu.

Projekat “Tradicionalne tehnologije na Sjeničko-peštorskoj visoravni kao nematerijalno kulturno nasleđe”⁷

Istraživanje tradicionalnih tehnologija na Sjeničko-peštorskoj visoravni kao nematerijalnog kulturnog nasleđa projektovano je sa ciljem da se identifikuju, istraže i dokumentuju tradicionalne tehnologije koje su i danas očuvane na Sjeničko-peštorskoj visoravni, kao i one koje su napuštene ali se i dalje pamte i moguće ih je rekonstruisati, a koje ispunjavaju uslove za upis na *Listu elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa Republike Srbije*.⁸

Tradicionalne tehnologije su posebno značajna kategorija nematerijalnog kulturnog nasleđa i praktično jedine, uz nematerijalno nasleđe koje je vezano za životne stilove, koje su i na aktuelnim UNESCOvim listama predstavljene upravo onako kako se danas primenjuju u praksi, bez ikakvog maskiranja u

---

⁷ Ministarstvo kulture i informisanja RS finansiralo je projekat 2015. godine, tokom koje je Etnografski institut SANU realizovao njegovu prvu fazu. Nastavak projekta (2016) nije prepoznat kao podoban za finansiranje.

⁸ Do 2016. godine je na ovu listu upisano 38. elemenata, od čega nešto manje od trećine čine tradicionalne tehnologije, <http://nkns.rs/lat/lista-elemenata-nematerijalnog-kulturnog-nasleđa-republike-srbije-1>.

zamišljene idealizovane prošlosti, bez egzotizacija ili turistifikacije⁹ (cf. Gavri-
lović 2015).

Zaštita tradicionalnih tehnologija je naročito značajna u višenacionalnim/vi-
ševerskim sredinama kakva je i Sjeničko-pešterska visoravan, pre svega zbog
toga što – za razliku od folklornih elemenata – nisu etnički/religijski konotirane,
niti ograničene i mogu da budu način međuetničkog/međuveruskog poveziva-
nja,¹⁰ ali i osnov za izgradnju zajedničkog lokalnog identiteta. Spoznaja o široj
kulturnoj vrednosti tih tehnologija, koje se u lokalnim zajednicama smatraju
uobičajenim svakodnevnim poslom, a koja se može postići upisom na *Listu* i
njenom promocijom, mogla bi pozitivno da utiče na podizanje samosvesti pri-
padnika lokalnih zajednica i razumevanja da je njihovo (nematerijalno) kulturno
nasleđe značajno šire od folklora, koji je do sada u javnom diskursu praktično
jedino percipiran kao nematerijalno kulturno nasleđe. Promocija lokalnih i regi-
onalnih vrednosti ove vrste trebalo bi da utiče i na osnaživanje lokalnih ljudskih
i kulturnih, a s obzirom na to da se u ovom slučaju promovišu tradicionalne teh-
nologije, i ekonomskih resursa, prvenstveno u oblasti tradicionalnog zanatstva,
“domaće radinosti” koja se može osnažiti da radi i za tržište i uzgoj sirovina i
njihova prerada u okviru proizvodnje zdrave hrane, kao i na podizanje i nego-
vanje svesti o kulturnim vrednostima, posebno u mlađim generacijama, što bi
osnažilo mogućnosti da one nastave da traju. U bogatom kulturnom nasleđu Sje-
ničko-pešterske visoravni, naročito tradicionalnim tehnologijama prerade vune,
mesa, mleka i drugih prirodnih materijala, postoje elementi koji se mogu revi-
talizovati u savremenim okolnostima, ili održati u funkciji ekonomskog razvoja
seoskih sredina, pa i čitave opštine Sjenica. Neki od ovih elemenata (npr. tkanje,

⁹ Navodimo samo neke primere koji su uvršćeni u UNESCO-vu listu:

Tehnologije: *izrada liciderskih kolača*, Hrvatska; *čipkarstvo*, Hrvatska, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00245>; *izrada dečjih drvenih igraćaka*, Hrvatska, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00233>; *tradicionalna gradnja brodova*, Kina, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&USL=00321>; *Yuki-tsumugi izrada svile*, Japan, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00406>; *tradicionalna proizvodnja tepiha*, Iran, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00383> i <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00382>; *Daemokjang, tradicionalna drvena arhitektura*, Južna Koreja, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00461>; itd.

Životni stilovi: *Mediterranska dijeta*, Španija, Grčka, Italija, Maroko; *nematerijalno kulturno nasleđe Ajmara zajednice u Boliviji, Čileu i Peruu*; *Wayuu običaj-nopravni sistem*, Kolumbija, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00435>; *gastronomija u Francuskoj*, <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00437>

¹⁰ U svakodnevnoj životnoj praksi one i bez zaštite *jesu* stalni povezujući faktor, ali uspostavljanjem zaštite one to postaju i na simboličkom nivou.

spravljanje jarduma, tradicionalna proizvodnja sira itd.) jasno se prepoznaju kao elementi koje bi trebalo upisati u nacionalni Registar nematerijalnog kulturnog nasleđa, što bi podiglo samosvest pripadnika zajednice i njihovu želju za očuvanjem ovih tehnologija u okviru daljeg razvoja lokalnog kulturnog modela, što je posebno važno u rubnim i, istovremeno, siromašnim oblastima Srbije.

Afirmacija prepoznatih vrednosti, podizanje svesti o njihovom značaju i skretanje pažnje na njih akterima izvan i unutar zajednice, kao i pronalaženje unutar zajednice partnera koji će raditi na daljoj promociji tradicionalnih tehnologija, pre svega usmereno ka mlađoj generaciji, a imajući u vidu kako ekonomske, tako i kulturne aspekte u užem smislu, trebalo bi da utiču pozitivno na njihovu održivost u budućnosti, što je jedan od osnovnih preduslova za proglašenje bilo kog elementa nematerijalnog kulturnog nasleđa.

U prvoj fazi rada izdvojena je tehnologija proizvodnje sjeničkog sira, kao najzastupljenija i najočuvanija tradicionalna tehnologija na Sjeničko-peštorskoj visoravni, i o njoj će se govoriti u nastavku teksta. Planirano je da se, osim nje, obrade i pravljenje jarduma,¹¹ tkanje na vertikalnom razboju i eventualno još neke, koje sama zajednica prepoznava kao važne za sopstvenu identifikaciju, a što očekujemo da će se dogoditi tokom kontinuiranog rada na promociji vrednosti lokalnih znanja i veština.

Kontekst proizvodnje sjeničkog sira

Tradicionalna tehnologija proizvodnje sjeničkog sira na Sjeničko-peštorskoj visoravni u velikoj meri je uslovljena geografskim, ali i socijalnim kontekstom. Istraživana oblast nalazi se u jugozapadnom delu Srbije, obuhvatajući teritoriju opština Sjenica i Tutin. Po administrativnoj organizaciji, ovo područje pripada Zlatiborskom i Raškom okrugu, zauzimajući površinu od 1.801 km², što čini 2,04 odsto teritorije Srbije. Od te površine, skoro dve trećine zemljišta (64,9 odsto) se koristi za poljoprivredu (Elaborat 2012). Kontinentalna klima, kao i faktori izraženi specifičnim reljefom i nadmorskom visinom, utiču na to da su na ovom području leta prilično sveža a zime izuzetno oštre, što je dovelo do toga da zemljoradnja predstavlja sporednu aktivnost, dok su uslovi za bavljenje stočarstvom izuzetno povoljni (Maslovarić 1992, 11).

Takvi, prilično surovi klimatski uslovi, uticali su i na to da ovaj region vekovima bude, u izvesnom smislu, mesto sa koga su ljudi radije odlazili, nego što su se u njega useljavali. Čitava istorija ovog kraja jeste povest neprestanih migracija, promene strukture stanovništva, rasta i opadanja gradova i naselja. Granični položaj, česta lokacija sukoba različitih aktera, kao i klima zbog koje je ovaj

---

¹¹ S obzirom na mali broj domaćinstava koje i danas proizvode jardum, ova tehnologija bi mogla da se nađe na listi ugroženih nematerijalnih kulturnih dobara.

kraj dobio nadimak „balkanski Sibir“, doprineli su, u najmanju ruku, neravnomernom razvoju ove oblasti kroz istoriju (Mušović 1988–89). Iako je, čak i u nedavnoj prošlosti, bilo momenata kada je Sjenica bila veliki centar trgovine stokom,¹² danas statistike pokazuju da ovaca i goveda u ovom regionu ima manje čak i nego u međuratnom periodu, dok se taj broj drastično smanjio u odnosu na 1991. godinu (Elaborat 2012).

Ljudi koji su, ipak, ostajali na području Sjeničko-pešterske visoravni, mahom su sopstveni opstanak i prosperitet zasnivali na stočarstvu, gajeći pre svega ovce i goveda. Uslovi gajenja ovaca u ovom području nisu se mnogo menjali tokom vremena, pa, u manjoj ili većoj meri, način njihovog uzgoja i danas odgovara opisima iz znatno starije literature. U letnjem periodu, odnosno u periodu ispaše, ovce se premeštaju iz sela na katune koji se nalaze uz same pašnjake, gde ceo dan provode na paši. Na tim pašnjacima, koji su uglavnom bez šume ili sa vrlo malo niskog rastinja, obično se prave tzv. *hladnici* od pruća i lišća, kako bi se ovce sklonile od velike vrućine. Pored torova, u koje se ovce zatvaraju tokom noći, nalazi se kućica za pastira u kojoj on spava i čuva ovce od divljači. Na katunima se takođe vrši i muža ovaca. Sa pojavom prvog snega ovce se sele u selo, gde postoje objekti u kojima one zimuju (Elaborat 2012).

Takav, tokom vremena malo menjan, način uzgoja stoke ukazuje na izuzetno slabo ulaganje u infrastrukturu i razvoj proizvodnje, što je (zajedno s velikim iseljavanjem stanovništva, naročito tokom 90ih godina 20. veka) i dovelo do drastičnog pada broja ovaca i goveda na ovom području. S druge strane, upravo ovaj način proizvodnje, u okviru koga su sačuvana tradicionalna tehnološka rešenja, ne mora predstavljati isključivo prepreku za dalji razvoj. On, zapravo, može omogućiti lokalnoj zajednici da određene vidljive infrastrukturne slabosti iskoristi kao sopstveni potencijal, koji, recimo, može rezultirati u plasmanu proizvoda na sve veće tržište autentičnih, tradicionalnih proizvoda.

Tehnologija izrade sjeničkog sira

Tradicionalna tehnologija proizvodnje sjeničkog sira zasniva se na jednostavnom principu da manje zapravo predstavlja više, odnosno da su jedini sastojci koji sačinjavaju tradicionalni sjenički sir – mleko i kuhinjska so. Njegova specifičnost u suštini je uslovljena gorepomenutim geografskim karakteristikama i načinom ishrane stoke. Zbog ishrane koja je zasnovana praktično jedino na paši karakterističnog aromatičnog bilja koje raste na sjeničko-pešterskoj visoravni, sir proizveden od mleka stoke koja ima takav način ishrane poseduje karakteristike koje ga čine jedinstvenim.

¹² U Sjenici se, recimo, između dva rata, septembra svake godine održavao veliki sajam stoke i stočnih proizvoda. Za unapređenje stočarstva na Pešteri i drugim delovima Sandžaka država je ulagala značajna finansijska sredstva.

Tehnologiju izrade sjeničkog ovčjeg sira, dakle, karakteriše jednostavnost procesa izrade. Ovčije mleko se odmah posle muže proceduje kroz gaze, a zatim se dodaje sirilo (maja), odnosno podsirava se. Nakon toga se mleko meša i zatim ostavlja da miruje dok koagulacija ne bude gotova. Kada je masa, odnosno tzv. *gruš*, dovoljno čvrsta, tada se stavlja u *grudnjače* (platna za ceđenje), bez bilo kakve dodatne obrade, a sam proces ceđenja zasnovan je na gravitaciji: grudnjače se jednostavno kače na prečku da vise. Oblikovanje grude postiže se tako što se grudnjača podveže u čvor, koji čvrsto prijanja na sirnu grud. Ceđenje traje sve do formiranja sirne grude u kojoj više nema surutke. Taj deo procesa je veoma važan, i od njega u velikoj meri zavisi kvalitet sira. Pri tome, veoma je važno da temperatura prostorije u kojoj se vrši ceđenje i presovanje ne bi smela da bude ispod dvadeset stepeni Celzijusa.

Isceđena gruda se nakon ceđenja seče unakrsno na kriške, koje se zatim sole kuhinjskom solju i nakon toga se slažu u kačice.¹³ Složeni sir se opterećuje težinom od pet do deset kilograma. Iznad kruga koji se nalazi na vrhu uvek mora biti tzv. *soka*, odnosno salamura koja se cedi iz sira. Zrenje sira se vrši u sopstvenoj slanoj surutki koja se povremeno doliva. Period zrenja, s obzirom na to da se sir radi od sirovog mleka, mora biti najmanje 60 dana.

Na osnovu razgovora s ispitanicama, posebno je važno naglasiti određene etape u procesu, koje ključno utiču na kvalitet i specifičnost proizvedenog sira. Reč je, pre svega, o tome da takav sir nije moguće praviti od prokuvanog, već samo od sirovog mleka. Zatim, proces obrade sirne grude mora biti rađen u veoma specifičnom okruženju, odnosno u prostorijama koje se zovu mlekari, u kojima temperatura ne varira mnogo u odnosu na godišnja doba. Takođe, pritisakanje sira, prema rečima naših ispitanica (preradom mleka se bave isključivo žene), mora se vršiti uz pomoć drvenog kruga i kamena i nikako drugačije. Kako one kažu, kada se pokuša drugim metodom, „sir prosto nije isti“. Isto tako, svi kazivači tvrde da je mnogo bolje sir držati u drvenim kacama nego u plastičnim posudama.

Tehnologija proizvodnje sira koju smo ovde naveli, na osnovu razgovora s ispitanicama, ne razlikuje se mnogo od one koja se navodi u literaturi (cf. Vasić 1992), kao ni od opisa pravljenja sira u Elaboratu. To svedoči o očuvanosti tradicionalnog procesa proizvodnje koji se prenosi unutar porodica i domaćinstava i ne podleže promenama koje donosi tehnološki razvoj. Kako se izrazila jedna

¹³ Već nekoliko decenija se sir namenjen prodaji slaže i u plastične kance (to je bila uobičajena praksa još tokom 80tih godina 20. veka), ali proizvođači kažu da za sebe i dalje uglavnom ostavljaju sir u kačicama, jer je kvalitet takvog sira značajno bolji. Ako se razmatra zaštita tehnologije kao nematerijalnog nasleđa, trebalo bi obratiti pažnju i na ovaj element, iako je to danas dosta teško, s obzirom na činjenicu da je bačvarski zanat, kao i većina ostalih tzv. starih zanata, u izumiranju zahvaljujući s jedne strane savremenim propisima o proizvodnji i skladištenju hrane i pića (cf. Баршић 2009, 63), ali i nesumnjivo manjoj ceni plastične ambalaže.

od ispitanica, „ja ni u kakvu školu nisam išla, sve što znam naučila sam od majke i svekrve, i tako eto ceo život“. To znači da su osnovni uslovi za zaštitu ove tehnologije kao nematerijalnog nasleđa ispunjeni: znanje i veština se prenose s generacije na generaciju i praksa je i dalje u potpunosti živa i očuvana.

Iako su, naravno, neki aspekti načina života stočara promenjeni tehnološkim razvojem,¹⁴ sama proizvodnja sira kao finalnog proizvoda se zaista nije menjala. Prema onome što smo imali prilike da vidimo na terenu Sjeničko-pešterske visoravni, procesi napasanja ovaca, njihove muže, ali i kasnijeg pravljenja sira i njegovog čuvanja, odigravaju se bez ikakvih novih tehničkih pomagala (posude, tkanine, drvo i kamen su korišćeni oduvek – novo je samo korišćenje plastičnih kanti za zrenje i skladištenje sira, ali to ne menja sam tehnološki proces). To, naravno, znatno poskupljuje proizvodnju, jer je ona isključivo ručna i nema mogućnosti za njeno značajno povećanje koje bi oborilo cenu. S druge strane, takav način izrade sira teško je zamisliv u bilo kakvoj automatizovanoj proizvodnji, i u tom pogledu može imati stratešku prednost u ograničenom plasmanu kao visoko kvalitetan specifičan autentični regionalni proizvod, koji je moguće distribuirati i u zemlji i u inostranstvu.

Upravo ka ovakvom cilju usmerene su i aktivnosti dela lokalne zajednice, koji predvodi *Regionalni centar za razvoj poljoprivrede i sela* sa sedištem u Sjenici. Njihovi naponi za očuvanje ove tradicionalne tehnologije, ali i rad na ekonomskoj održivosti proizvodnje, rezultirali su izradom *Elaborata za zaštitu imena porekla sjeničkog ovčijeg sira*, na osnovu kojeg je tehnologija njegove proizvodnje zaštićena u Zavodu za intelektualnu svojinu Republike Srbije. Ovaj elaborat je pre svega rezultat rada stručnjaka iz oblasti agronomije, i izuzetno je značajan korak u procesu zaštite i pospešivanja proizvodnje sjeničkog sira. Osnovni parametri koji su uzeti u obzir prilikom njegove izrade, a koji su navedeni kao razlog za zaštitu su:

“da se ovaj sir proizvodio u prošlosti; da se i danas proizvodi na isti način; da se veština izrade i znanje prenose s generacije na generaciju; da je proizvodnja mleka i sira organizovana u tačno definisanoj regiji/kraju (ograničene veličine); da je sir karakterističan za regiju/kraj u kojoj se proizvodi; da ima svoju originalnost i autentičnost; da su specifične (tipične) karakteristike sira uslovljene autohtonošću rase; da je ukus sira određen prirodnim načinom hranjenja, biljnim površinama pašnjaka, te da je mleko od vlastitih životinja i/ili poznatog porekla; da se tokom dužeg perioda kontinuirano nalazi na tržištu“ (Elaborat 2012).

Nesumnjiva vrednost ovog elaborata je očigledna, a parametri koji su uzeti u obzir u velikoj meri korespondiraju s onima koji se uzimaju u obzir kada je reč

¹⁴ Recimo, saznali smo da je u današnje vreme obavezna oprema pastira na katinima i nekoliko rezervnih baterija za mobilne telefone, pošto ih nije moguće puniti na pašnjacima gde nema ni struje ni vode. Na taj način su pastiri u mogućnosti da ostanu u stalnom kontaktu sa članovima porodice koji ostaju u selu, što ranije nije bilo moguće.

o zaštiti nematerijalnog kulturnog nasleđa. Međutim, ono što ovaj elaborat ne uzima u obzir jeste snažnije uključivanje lokalnih aktera, odnosno samih proizvođača. To jeste i logično, s obzirom na to da je u pitanju pre svega tehnički dokument koji su izradili stručnjaci čija ekspertiza jeste tehnologija proizvodnje, mimo kulturnog konteksta u kome se ona odigrava, vodeći se principom *top-down* pristupa. Upravo zbog toga je nužno koncentrisati se na problematiku i sa drugačijeg, antropološkog aspekta, koji uključuje živote stvarnih ljudi, njihovu samopercepciju, njihove interese, potrebe i probleme, a koji predstavlja neodvojivi deo bilo kakve proizvodne aktivnosti. Interdisciplinarnost se, u slučaju zaštite jednog ovakvog proizvoda, nameće kao imperativ i predstavlja jednu od osnovnih smernica kojima se rukovodi naše istraživanje tradicionalnih tehnologija na Sjeničko-peštarskoj visoravni.

Sjenički sir između tradicionalne tehnologije i svakodnevnog života

Kada je reč o bilo kojoj proizvodnoj tehnologiji koja se u današnje vreme percipira kao „autentična“ ili „tradicionalna“, treba imati u vidu da je ta percepcija veoma različita u zavisnosti od ugla posmatranja. Dok za nekog aktera sa strane, poput antropologa na terenu, to može biti interesantan, egzotičan detalj za posmatranje i analizu, za člana lokalne zajednice ista stvar često predstavlja integralni deo svakodnevice, o kome oni zapravo uopšte ne razmišljaju. Sir, u konkretnom slučaju, predstavlja integralni deo ishrane stanovnika ovog kraja, osnovnu hranu koja je, uz hleb, bila oprema svakog čobanina koji je odlazio na katune. Iako se njime oduvek trgovalo (cf. Mušović 1989), sir je predstavljao samo kvalitetan proizvod za kojim je postojala potreba na tržištu, bilo da je u pitanju Solun, Dubrovnik ili Sarajevo. Razmišljanje o njegovoj „autentičnosti“ nije bilo nešto čime su se lokalni stočari bavili, niti se, suštinski, bave i danas. Iz razgovora sa većinom proizvođača, njihova percepcija same tehnologije svodila se na to da se sir pravi onako kako se oduvek pravio, bez daljeg elaboriranja te teme u kontekstu, recimo, kreiranja neke vrste identitetskog diskursa koji bi bio vezan za taj proizvod. Identitet lokalnih aktera mnogo je više kreiran kroz religijske ili etničke markere, dok, recimo, proizvodnja mlečnih proizvoda predstavlja podrazumevani deo njihovog života koji nije konotiran bilo čime drugim osim eventualno ekonomskim interesom da taj proizvod prodaju. Upravo ovaj aspekt samoidentifikacije može biti veoma interesantan s antropološke tačke gledišta, s obzirom na to da je reč o regionu u kome su, u daljoj a i u bližoj prošlosti, etničke ili verske razlike često dovodile do sukoba. Međutim, tradicionalne tehnologije, shvaćene kao identitetski markeri iz perspektive spoljnih posmatrača, mogu potencijalno biti prihvaćene kao takve i od strane lokalnih aktera, što bi, u regionu poput Sjeničko-peštarske visoravni, moglo imati izu-

zetno važan uticaj na snaženje multikulturalnog identiteta koji se pokazuje i kroz ovakve, tradicionalne načine proizvodnje. Nepostojanje verske i etničke konotiranosti, recimo, proizvodnje sira, ukazuje na one aspekte identiteta koji su zajednički, deontifikovani i dekonfesirani, i samim tim, osnova za građenje suživota. U praksi, zapravo, to i funkcioniše na upravo na ovakav način, gde se žitelji sela u ovoj oblasti međusobno ispomažu, bez obzira na poreklo ili veru. Ipak, slabo pridavanje važnosti takvim aspektima svakodnevice u suštini omogućava preovladavanje nekih drugih identitetskih markera koji mogu biti potencijalno antagonistički. S obzirom na sve navedeno, antropološki rad koji bi uticao na prepoznavanje tradicionalnih tehnologija kao važnih identitetskih praksi, mogao bi na nivou samospoznaje lokalne zajednice i lokalnih aktera imati pozitivne efekte u pogledu prevladavanje postojećih razlika.

Terensko istraživanje je, međutim, ukazalo na neke druge probleme koje lokalni akteri prepoznaju kao ključne. Pre svega, evidentan je nedostatak infrastrukture koji žiteljima ovog kraja onemogućava bilo kakav ozbiljniji izlazak na tržište, bilo u Srbiji bilo u inostranstvu. Region u kome je nemoguće putovati tokom većeg dela godine, zbog snega i slabe logistike koja onemogućava njegovo čišćenje, kao i jako loše stanje postojeće putne infrastrukture, teško može biti konkurentan u situaciji kada je njegove proizvode jako teško transportovati na potencijalno zainteresovana tržišta.

U sličnom pogledu, kao veliki problem ispitanici navode i nemaran odnos države prema njima. Prema onome što smo imali prilike da čujemo, država od seljaka uglavnom zahteva da poštuju propisana pravila, dok se ni malo ne trudi da njihove probleme rešava. Navešćemo jedan od primera: u jednom domaćinstvu dogodilo se da je krava tokom ispaše upala u jarak i tamo uginula. Procedura koja je usledila bila je takva da je tom domaćinstvu, nakon svega što je država zahtevala, bilo skuplje da mrtvu kravu sahrane nego da kupe novu. U takvim okolnostima, postavlja se opravdano pitanje smislenosti birokratskih procedura koje se nameću, ne uzimajući u obzir da upravo one demotivisu seljake da te procedure poštuju, makar deo njih i bio opravdan. S druge strane, ukoliko domaćinstvo ne registruje svu stoku koju ima, ono gubi pravo na državne subvencije i samim tim praktično gubi bilo kakvu šansu za održivost proizvodnje u stanju u kome se ona danas nalazi. Ovo je veoma važno pitanje kome se može posvetiti čitav rad, ali se ovde pominje samo kao ilustracija problema koji se javljaju kada se pokuša bilo kakav angažman na polju promocije i razvoja proizvodnje. Upravo to kao osnovni problem navodi naš ispitanik i jedan od predstavnika Regionalnog centra za poljoprivredu i razvoj sela, koji, kako kaže, “najveću muku ima da seljake uopšte ubedi da učestvuju u bilo kom programu”.

Ključna reč koja se može izdvojiti u ovom slučaju jeste apsolutno nepoverenje lokalnih aktera za bilo koju inicijativu koja dolazi od strane države. Većina naših ispitanika je istakla tu činjenicu, naglašavajući kako je o njima država vodila računa mnogo više u periodu socijalizma, kada su samo u Sjenici radile dve

velike privredne organizacije, “PIK Pešter” i tekstilna fabrika “Vesna”, u kojoj je radio i veliki broj naših ispitanica. Iako je ova nostalgija (cf. Velikonja 2009) u velikoj meri uslovljena današnjim teškim životom i jako lošim iskustvima sa tzv. „tranzicijom“, evidentno je da pripadnici lokalne zajednice izrazito negativno ocenjuju delovanje današnjeg državnog aparata, usmerenog ka promociji neoliberalnih mera. Ipak, treba imati u vidu da su i istraživanja osamdesetih godina sprovedena u ovoj oblasti isticala problem ekonomske nerazvijenosti i velikog odliva stanovništva u inostranstvo (Mušović 1989, 40). Narativ je danas praktično isti, ali je problem evidentno veći, s obzirom na opadanje broja stanovnika u odnosu na taj period, kao i znatno slabiju privrednu aktivnost, uslovljenu, između ostalog, i devastacijom industrijske proizvodnje.

Nematerijalno kulturno nasleđe u funkciji osnaživanja lokalne zajednice

Sve što smo napisali u prethodnom delu teksta ukazuje da je nužna potpuno drugačija vrsta pristupa lokalnoj zajednici na Sjeničko-peštorskoj visoravni nego do sada. U tom pogledu, važno je istaći da takva svest postoji i u menadžmentu lokalne zajednice, čiji su predstavnici prepoznali važnost zaštite nematerijalnog kulturnog nasleđa kao mehanizma za osnaživanje te zajednice.¹⁵ Tokom boravka na terenu, uverili smo se da su pojedini predstavnici lokalne samouprave ne samo voljni, već i spremni da na tom snaženju rade upravo kroz prepoznavanje tradicionalnih tehnologija kao resursa za ekonomski razvoj ali i sredstva pomoću koga se sama zajednica definiše i time, posledično, jača.

Antropološki rad na ovom polju izuzetno je važan. Uvreženo uverenje da tzv. evropske integracije Srbije, koje predstavljaju proklamovani strateški cilj zemlje, mogu dovesti do slabljenja i uništavanja lokalnog, tradicionalnog načina organizacije proizvodnje (u ovom, konkretnom slučaju, sira), ne mora biti nužno i tačno. Kako ispravno primećuje Milenković, pogrešan je zaključak „da ograničavanje državnog suvereniteta nužno povlači slabljenje, pa i nestanak interpretativnog suvereniteta nad sopstvenom prošlošću, kulturom, identitetom i ’tradicijom’“, navodeći da

“antropologija može da funkcioniše kao nacionalna nauka – kao vodič kulturno legitimnim elitama kroz očuvanje interpretativnog suvereniteta u evropskim integracijama, u mirnodopskom i progresivnom modusu” (Milenković 2013, 454).

¹⁵ Naravno, za takvo opredeljenje upravne vlasti u opštini Sjenica zaslužan je zapravo lični angažman: Mustafa Baltić, visoki opštinski funkcioner u prethodnom i sadašnjem mandatu, arheolog je po obrazovanju, a bio je i veoma aktivan u radu Komisije za upis u registar nematerijalnog kulturnog nasleđa, te je on – kao visoko vrednovana osoba iz zajednice – bio u mogućnosti da svoja znanja i uverenja o vrednosti očuvanja i zaštite nematerijalnog nasleđa prenese ostalim članovima uprave.

U tom smislu, jedan od važnih zadataka antropologa u ovom slučaju jeste rad sa lokalnim akterima, gde će akcenat biti na otklanjanju pritiska stvorenog zbog pogrešne slike da, recimo, jedino standardizovani, “evropski” proizvod može biti ravnopravan takmac na sve globalizovanijem tržištu. Jačanje svesti o vrednosti sopstvene proizvodnje i, samim tim, kreiranje lokalnog identiteta koje kohezivno deluje na zajednicu u smislu njene samospoznaje, može uticati i na podizanje svesti u pogledu odnosa lokalnih aktera prema državi, multinacionalnim kompanijama i drugim “velikim igračima”, koji može biti daleko ravnopravniji nego što je to slučaj danas.¹⁶

Antropološki rad, kako sa menadžmentom zajednice, tako i *bottom-up* delovanje zajedno sa samim lokalnim akterima na polju prepoznavanja tradicionalnih tehnologija Sjeničko-peštarske visoravni kao nematerijalnog kulturnog nasleđa, u ovom pogledu može imati izuzetnog značaja za ekonomski razvoj kraja, ali, i kao nužan preduslov za to, veru samih aktera da je ono što oni poseduju u svojoj svakodnevici vredno, važno i potrebno.

Literatura

- Barišić, Ranko. 2009. “Bačvarstvo”. U: Vesna Dušković (ur.), *Stari zanati u Srbiji*, 59–64. Beograd: Ministarstvo trgovine i usluga RS i Etnografski muzej u Beogradu.
- Bender, Barbara. 2002. Time and Landscape. *Current Anthropology* 43 (4): 103–12.
- Coombe, Rosemary J. 2005. Legal Claims to Culture in and Against the Market: Neoliberalism and the Global Proliferation of Meaningful Difference. *Law, Culture and the Humanities* 1: 35–52
- Elaborat. 2012. *Elaborat za zaštitu imena porekla sjeničkog ovčijeg sira*. http://www.zis.gov.rs/upload/documents/pdf_sr/pdf_ogp/G%2059%20Sjenicki%20ovciji%20sir.pdf
- Gavrilović, Ljiljana. 2011. Potraga za osobenošću: izazovi i dileme unutar koncepta očuvanja i reprezentovanja nematerijalnog kulturnog nasleđa, *Etnoantropološki problemi* 6 (1): 221–234.
- Gavrilović, Ljiljana. 2015. “Ne-mesta sačuvane prošlosti”. Zbornik radova *Muzeji i kulturni turizam. Povezivanje različitosti*, 16–23. Beograd: National Committee of ICOM Serbia.
- Gunay, Zeynep. 2008. *Neoliberal Urbanism and Sustainability of Cultural Heritage*. 44th ISOCARP Congress, <http://isocarp.org/app/uploads/2014/05/Gunay.pdf>
- Lukić-Krstanović, Miroslava. 2015. Nematerijalno kulturno nasleđe u Srbiji prakse, znanja i inicijative, *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* 79: 165–178.
- Maslovarić, Dušan. 1992. “Tradicionalna poljoprivreda na Sjeničko-peštarskoj visoravni.” *Glasnik Etnografskog muzeja* 56: 11–109.

---

¹⁶ Postoji više pozitivnih primera, uglavnom iz Latinske Amerike, u kojima su – upravo pozivanjem na tradicionalne socio-kulturne odnose i nematerijalno kulturno nasleđe – uspešno sprečeni veliki projekti transformacije zajednica i njihove životne sredine, prouzrokovane prodorom globalnog kapitala. Analiza slučajeva u kojima je globalizacija (koncept zaštićenog nematerijalnog nasleđa) uspešno upotrebljena protiv globalizacije (multinacionalnih kompanija) zahteva širu eksplikaciju i prevazilazi okvire ovog rada.

- Milenković, Miloš. 2013. O očuvanju nacionalnog identiteta i kulturne baštine u evropskim integracijama. Osnovne zablude i značajnije mogućnosti. *Etnoantropološki problemi* 8 (2):453–470.
- Milenković, Miloš. 2014. *Antropologija multikulturalizma: od politike identiteta ka očuvanju kulturnog nasleđa*. Beograd: Srpski genealoški centar, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta
- Mušović, Ejup. 1988–89. Stanovništvo. *Glasnik Etnografskog muzeja* 52–53: 9–41.
- Nas, Peter J. M. 2002. Masterpieces of Oral and Intangible Culture. Reflections on the UNESCO World Heritage List. *Current Anthropology* 43/1: 139–148.
- Nematerijalno kulturno nasleđe 1* 2011. Beograd: Centar za zaštitu nematerijalnog nasleđa i Ministarstvo kulture, informisanja i informatičkog društva.
- Smith, Laurajane. 2006. *The Uses of Heritage*, London and New York: Routledge.
- Todorović, Ivica (ur). 2012. *Nematerijalno kulturno nasleđe i lokalna sredina. Rezultati savremenih multidisciplinarnih istraživanja Aleksandrovačke župe i okolnih oblasti*. Aleksandrovac: Zavičajni muzej Župe.
- Vasić, Zorana. 1992. Ishrana stanovništva. *Glasnik Etnografskog muzeja* 56:139–160.
- Velikonja, Mitja. 2009. “Povratak otpisanih. Emancipatorski potencijali jugonostalgi-je.” In *Zid je mrtav, živeli zidovi!*, edited by Ivan Čolović. Beograd: XX vek.
- Vukušić, Ana-Marija. 2016. “Zajedništvo, dijeljenje i uvažavanje? UNESCO-ova multinacionalna nominacija proslave blagdana Sv. Jurja”. U: Petar Bagarić, Ozren Biti, Tea Škokić (ur.) *Stranputice humanistike*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku (u pripremi).
- Žikić, Bojan. 2011. “Kulturni identiteti kao nematerijalno kulturno nasleđe: uvod u istraživanje i preliminarni rezultati”. U: . Bojan Žikić (ur), *Kulturni identiteti kao nematerijalno kulturno nasleđe*, 7–25 Beograd: Srpski genealoški centar, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.

Ljiljana Gavrilović
Institute of Ethnography SASA / Faculty of Philosophy,
University of Belgrade, Serbia
Ivan Đorđević
Institute of Ethnography SASA, Belgrade, Serbia

*Sjenica cheese as immaterial cultural heritage.
An anthropological approach to the issue*

The paper deals with traditional technologies as immaterial cultural heritage and offers an ethnography which is the result of fieldwork conducted as part of the project of preparing documentation to list the technology of cheese manufacturing in the Sjenica region on the *National list of immaterial cultural heritage*. As part of this, the traditional technology of manufacture of Sjenica cheese has been considered, as well as the attempts by local actors to protect and preserve this technology. Following this there is an analysis of data col-

lected through interviews with members of the local community – from cheese manufacturers themselves to individuals in different governing positions. This segment focuses on the ideas and comprehension which local actors exhibit on the topic of the importance of the product that they're trying to preserve, and as they themselves state "brand", but foremost on the issues which they face in this process. In the end, the potential possibilities of realizing the project of constructing an application which would help include Sjenica cheese on the list of *Immaterial cultural heritage* are analyzed. This segment focuses on the actions of local management as well as the possibility of professional anthropologists helping in the realization of this project.

Key words: Immaterial cultural heritage, traditional technologies, Sjenica cheese, Sjenica-Pešter plateau

*Fromage de Sjenica comme patrimoine culturel immatériel.
Approche anthropologique du problème*

Dans ce travail sont discutées les technologies traditionnelles en tant que patrimoine culturel immatériel et est exposée l'ethnographie qui est le résultat du travail sur le projet de préparation de la documentation pour proposer l'inscription de la technologie de la production du fromage de Sjenica sur la *Liste des biens culturels immatériels*. Dans ce cadre a été examinée la technologie traditionnelle de production du fromage de Sjenica, ainsi que l'effort des acteurs locaux de protéger et de conserver cette technologie. Suit l'analyse de la documentation rassemblée dans les discussions avec les interrogés, les membres de la communauté locale – depuis les producteurs eux-mêmes jusqu'aux individus qui occupent différentes positions dirigeantes. Dans cette partie, l'accent est mis sur la conscience et la connaissance que seuls les acteurs locaux ont de l'importance du produit qu'ils tentent de protéger et comme ils disent eux-mêmes de lui «donner une image de marque», mais avant tout sur les problèmes avec lesquels ils sont confrontés dans ce processus. Enfin, sont analysées les possibilités potentielles de la réalisation du projet d'élaboration d'une application grâce à laquelle le fromage de Sjenica serait inscrit sur la *Liste nationale du patrimoine culturel immatériel*. Dans ce segment, l'accent est mis sur l'action du management de la communauté locale, ainsi que sur les possibilités des anthropologues professionnels d'aider à la réalisation de ce processus.

Mots clés: patrimoine culturel immatériel, technologies traditionnelles, fromage de Sjenica, Plateau de Pešter

Primljeno / Received: 4.9.2016

Prihvaćeno / Accepted: 7.10.2016